

БАТЛАВ.
ХУУЛЬ ЗҮЙ, ДОТООД ХЭРГИЙН
САЙД

Б.ЭНХБАЯР

**ИРГЭНИЙ ХЭРЭГ ШҮҮХЭД ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ
ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ
ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг.Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

1.1.Хууль зүйн үндэслэл, шаардлага

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургаадугаар зүйлийн 14 дэх хэсэгт “Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, өөрийн болон гэр бүлийн гишүүд, эцэг эх, үр хүүхдийнхээ эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа авах, нотлох баримтыг шалгуулах, шударга шүүхээр шүүлгэх, хэргээ шүүх ажиллагаанд биеэр оролцох, шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах, уучлал хүсэх эрхтэй...” гэж заасан.

Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэлийн 91-д “Шүүх хуралдааны өмнөх шатанд шүүхийн урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой зохицуулалтыг нарийвчлах, оновчтой механизмыг бүрдүүлэх, үндэслэл, журмыг тодорхойлох, арилжаа эрхлэгчид хоорондын маргаан шийдвэрлэх болон бага үнийн дүнтэй хэрэг хянан шийдвэрлэх процессыг хөнгөвчлөх, олон улсын чиг хандлагад нийцүүлэн цахим орчинд хийгдсэн гэрээ, хэлцлийг шүүхэд нотлох баримтаар тооцох эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, иргэн болон захиргааны хэргийн шүүхийн хэрэг, маргааны харьяаллын давхардлыг арилгах, иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцогчдын хооронд үүссэн иргэний эрх зүйн маргааныг шүүх хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулж боловсронгуй болгох”¹ зорилтыг дэвшүүлсэн.

1.2.Практик шаардлага

Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2002 онд батлагдсанаас хойш нийт 32 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оржээ. Эдгээр хуулиас 3 нь цахим нотлох баримтыг үнэлэх, техник технологийн дэвшлийг шүүхэд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд нэвтрүүлэх замаар иргэн, хуулийн этгээдийн Үндсэн хуулиар баталгаажсан шударга шүүхээр шүүлгэх эрхийг баталгаатай эдлэх боломж нэмэгдүүлэх буюу шүүхийн хүртээмжийг дээшлүүлэхэд чиглэгдэж байжээ. Гэвч нэмэлт, өөрчлөлтийн тухай хуулийн төслүүд төдийлөн хүссэн үр дүнг авчраагүй бөгөөд энэ нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хэргийн хөдөлгөөний менежментийн шинэ зарчмыг суулгаагүйтэй холбоотой байна.

Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь хэргийн төрөл, онцлогоос шалтгаалан удирдлагын ялгаатай зарчим үйлчилж байна. Тухайлбал, сүүлийн үеийн олон улсын байгууллагын болон холбогдох эрдэмтдийн судалгаа

¹ “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл батлах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 12 дугаар тогтоолын хавсралт, Төрийн мэдээлэл эмхтгэл 2021 оны №11

үзэхэд, дэлхий нийтээрээ хүлээн зөвшөөрч буй нэг төрөл нь бага үнийн дүн бүхий иргэний хэргийг удирдах ажиллагаа байна. Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа удааширч, тэр хэрээр хэргийн оролцогчийн эрх зөрчигдөн шүүхэд хандах замаар эрхээ сэргээлгэх нь цаг хугацаа, эдийн засгийн хувьд бодит байдал дээр хохиролтой болж төгсдөг олон практик жишээг дурдаж болно.

Тодруулбал, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын судалгаагаар тухайлбал, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн гаргасан 2022 оны мэдээнд дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн хэмжээнд хэргийг хэлэлцэх нийт 39,691 шүүх хуралдаан зарласнаас 21,619 буюу 54,4 хувь нь хойшлогдсон байна. Хэрэг хянан шийдвэрлэж байгаа дундаж хугацааг тооцоолж гаргахад хүний нөөц болон техникийн нөхцөл байдлаас хамаарч нарийвчилсан судалгаа гаргахад хүндрэлтэй боловч анхан шатны шүүх дунджаар нэг хэргийг 30-120 хоног, зарим төрлийн хэргүүд түүнээс дээш 1-3 жилийн хугацаанд хянан шийдвэрлэгдэж байгаа бөгөөд хяналтын шатны шүүхэд 2022 оны байдлаар нийт 1782 хэрэг хянагдаж байна. 2020 оноос хойш хэрэг 1335, 2015-2019 онд 441, 2011-2014 онд 6 хэрэг хянагдаж байна.

Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны удаашралтай байдалд хэргийн оролцогчийн хаяг тодорхой бус, шүүхэд хянан шийдвэрлэгдэж байгаа хэрэг буюу нэг шүүгч, туслахад ногдож буй хэргийн тоо хэт их, үүнээс шалтгаалан нэг хэргийн шийдвэрлэх зардлаар 3 хэргийг шийдвэрлэдэг, шүүх хуралдааны танхим, иргэдэд үйлчлэх нөхцөл бололцоо, орчин шаардлага хангахгүй зэрэг төрөөс шалтгаалах хүчин зүйлс нөлөөлж байгаа ч нөгөө талаас бага үнийн дүнтэй хэргийг хянан шийдвэрлэхэд тохирсон хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, хэргийн удирдлагын эрх зүйн орчин бий болоогүйгээс үүдэлтэй байна.

Нээлттэй нийгэм форумын 2022 онд гаргасан “Бага үнийн дүнтэй иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэж буй шүүхийн практикт хийсэн дүн шинжилгээ” сэдэвт судалгааны бүтээл <https://forum.mn/post/122184/>-д бага үнийн дүнг 13,000,000 төгрөгөөр тооцсон байх бөгөөд 2019 онд 43,397 иргэний хэрэг шүүхээр шийдвэрлэгдсэнээс 20,624 буюу дунджаар 48 хувь нь иргэний эрх зүйн маргаан байсан бол үүнээс бага үнийн дүн(13,000,000 төгрөгөөс доош)-тэй хэрэг 5,710 байсан нь улсын хэмжээний дүнд **13 хувийг** эзэлж байна. Түүнчлэн бага үнийн дүнтэй иргэний хэрэг 2018 онд 5,411 шийдвэрлэгдсэн бол 2019 онд 5,710 болж 299-өөр буюу 5.3 хувиар өсжээ.

Нийслэлийн 6 дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2022 онд хянан шийдвэрлэгдсэн нийт 34,083 хэрэг маргааны 8200 хэрэг буюу **24.06 хувь** нь 11,000,000 төгрөгөөс бага үнийн дүнтэй хэргүүд байх ба эдгээр хэргээс түүвэрлэн шийдвэрлэсэн хугацааг судлан үзэхэд хэргийг дунджаар **109.4** хоногт шүүхэд хянан шийдвэрлэсэн байна. Нийт шийдвэрлэсэн 11,000,000 төгрөгөөс бага үнийн дүнтэй хэргийн 3.66 хувь нь давж заалдах журмаар гомдол гаргасан бол 1.22 хувь нь хяналтын шатны шүүхэд ханджээ.

Нийслэлийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхүүдээс ажлын ачаалал харьцангуй бага байдаг орон нутгийн тухайлбал, түүвэрлэн авсан Баян-Өлгий, Өмнөговь, Хэнтий, Говь-Алтай аймгийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2022 онд шийдвэрлэсэн хэргийн мэдээнээс үзэхэд дунджаар нийт шийдвэрлэсэн хэргийн 12-15 орчим хувь нь 11,000,000 төгрөг хүртэлх үнийн дүнтэй хэргүүд байх бөгөөд эдгээр хэргийн хянан шийдвэрлэсэн дундаж хугацаа 37-75 хоног байна.

Хэргийн онцлог, эрх зүйн харилцааны төдийлөн төвөгтэй бус байдал нь хэргийн оролцогчид тухайн маргааныг аль болох богино хугацаанд, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны энгийн, ойлгомжтой журмаар шийдвэрлүүлэх хүлээлтийг үүсгэдэг. Энэ ч утгаар шүүх хуралдаан олон удаа хойшлох, нотлох баримт бүрдүүлэх ердийн ажиллагааны хүндрүүлсэн хэлбэрүүд нь хэргийн оролцогчийн бухимдлыг төрүүлж, шүүхэд итгэх итгэлийг бууруулах сөрөг үр дагавартай.

Монгол Улсын шүүх эрх мэдлийн өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийх зорилгоор Нээлттэй нийгмийн форумас хийсэн Шүүхийн индекс 2021 (<http://judindex.forum.mn/>) судалгааны ажилд 6 үндсэн, 42 дэд хэмжигдэхүүнийг ашиглажээ. Үүнээс “Шүүх хэрэг, маргааныг боломжийн хугацаанд шийдвэрлэдэг эсэх” гэсэн асуулгыг олон нийт 24.27 хувиар үнэлсэн нь тус судалгааны ажлын бүх шалгуур үзүүлэлтээс хамгийн бага оноо авсан шалгуур үзүүлэлт болсон байна. Энэ нь шүүхээр үйлчлүүлэгчдийн үнэмлэхүй олонх нь шүүхийн процесс ажиллагааны удаашралтай байдалд илтэд сэтгэл хангалуун бус байгааг илэрхийлж байна.

Иймд харьцангуй тодорхой эрх зүйн маргаанаас үүдэлтэй, бага үнийн дүнтэй нэхэмжлэлийн шаардлага бүхий иргэний хэргийн онцлогт тохирсон нотлох баримт бүрдүүлэх, үнэлэх ажиллагааг хялбаршуулж, энгийн болгосон, давж заалдах, хяналтын журмаар хандах хугацааг богиносгох замаар шүүхийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх хялбаршуулсан журмаар хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тусгайлсан төрлийг бий болгох нь зүйтэй байна.

Түүнчлэн Дэлхийн банкнаас 2017 онд хийсэн “Жижиг хэргийг шийдвэрлэх түргэвчилсэн ажиллагаа: Европын Холбооны орнуудын туршлага” (Fast-tracking the Resolution of Minor Disputes: Experience of EU Member States) тайланд дурдсанаар дэлхийн 138 оронд бага үнийн дүнтэй нэхэмжлэлийг хянан шийдвэрлэх хялбаршуулсан журам үйлчилж буй талаар тэмдэглэсэн байх ба Европын холбооны 28 орноос 23 улсад энэ төрлийн тусгай хууль дүрмийг батлан мөрдүүлж буй талаар дурджээ.

Хоёр.Хуулийн төслийн ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Бага үнийн дүнтэй нэхэмжлэлийн шаардлагад тохирсон хэрэг хянан шийдвэрлэх үр дүнтэй боловч хялбар журмыг тусгах бөгөөд энэхүү ажиллагаа гагцхүү мөнгөн дүнд хязгаарлагдсан мөнгөн хөрөнгө гаргуулах нэхэмжлэлийн шаардлагад үйлчилнэ. Энэхүү мөнгөн хөрөнгийн дүнг нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 20 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцүү хэмжээгээр тогтоож, 6 төрлийн нэхэмжлэлийн шаардлагыг тодорхойлсон. Мөнгөн хөрөнгийн хэмжээ нь 2023 оны байдлаар 11,000,000 төгрөг (550,000*20)-тэй тэнцэнэ.

Харин гэр бүлийн харилцаанаас үүсэх бүх төрлийн маргааныг тусгайлсан журмаар зохицуулахгүй байхаар тусгана.

Түүнчлэн тус ажиллагааг аль болох богино хугацаанд, хэргийн оролцогчийг чирэгдүүлэлгүй, хүндрэл багатай явуулахын зэрэгцээ тэдгээрийн эрх ашгийг дордуулахгүй, хэргээ шударгаар шүүлгэх боломжоор хангагдсан байх, шүүхийн хүртээмжийг үр дүнтэйгээр нэмэгдүүлэх зорилготой тул тусгайлсан журмаар хянан шийдвэрлүүлэх хэргийн төрлийг маргаантай эрх зүйн харилцаагаар нь хязгаарлана. Тухайлбал, нэхэмжлэлийн шаардлагад бүх төрлийн гэрээний дагуу мөнгөн хөрөнгийг гаргуулах, цахилгаан, дулаан, утсан харилцаа, үүрэн холбоо, интернэт зэрэг тогтмол төлбөрийн харилцаа үүсгэсэн хэрэглэгчийн гэрээний дагуу мөнгөн хөрөнгө гаргуулах,

хөдөлмөрийн харилцааны үндсэн дээр ажилгүй байсан хугацааны дундаж цалин хөлстэй тэнцэх олговор гаргуулах, бусдын эд хөрөнгөд гэм хор учруулсны улмаас мөнгөн хөрөнгө гаргуулах нэхэмжлэлийн төрөлтэй байхаар хуулийн төсөлд тусгана.

Мөн бага үнийн дүнтэй хэргийг шүүхэд тусгайлсан журмаар хянан шийдвэрлэх зарчмыг тодорхойлж, тусгайлсан журмыг тогтооно. Тухайлбал, бага үнийн дүнтэй хэргийг нэг удаагийн шүүх хурлаар шийдвэрлэх, шүүхийн мэдэгдэх хуудас хүргүүлэх, нэхэмжлэл гардуулах, нотлох баримт шинжлэн судлах, гэрч асуух зэрэг үйл ажиллагааг явуулах тусгайлсан журмыг хуулийн төсөлд тусгана.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох нийгэм, эдийн засаг, хууль зүйн үр дагавар

Хуулийн төсөл батлагдсанаар иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны удаашрал багасаж, иргэдэд хурдан шуурхай, хялбар байдлаар үр дүнтэй үйлчлэх шүүхийн хүртээмж дээшилнэ. Хэргийн онцлогт тохирсон, маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны уян хатан зохицуулалт бий болно. Шаардсан мөнгөн дүнгээсээ их хэмжээний зардал үүсгэн хэт урт хугацаагаар шүүхээр маргахаас халширч, шүүхийн үйлчилгээг авахаас татгалзах явдлыг багасгахын зэрэгцээ нэгэнт шүүхэд хянан шийдвэрлэх процесс эхлүүлсэн иргэд, хуулийн этгээдийн зөрчигдсөн эрхийг богино хугацаанд шударгаар сэргээх боломж нэмэгдэх юм.

Ингэснээр хэргийн оролцогчид үүсэх нийгмийн зардал багасаж, шүүхийн үйл ажиллагааны цахимжилттай уялдан шүүхээр үйлчлүүлэх иргэдэд таатай, тэдний хэрэгцээнд нийцсэн тав тухтай шүүхийн орчныг бий болгох эхний алхам бүрдэнэ. Үр дүнтэй, уян хатан шүүн таслах ажиллагаа нь шүүхийн цахимжилт, түүгээр дамжин хэрэгжих ил тод байдлын тусламжтайгаар нээлттэй шүүхийг бүтээж шүүхэд итгэх олон нийтийн итгэлийг дээшлүүлэхээс гадна Монгол Улсын Үндсэн хуулиар тодорхойлсон хүний зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд нэг чухал эрх зүйн орчин бүрдэх болно.

Дөрөв.Хуулийн төсөл Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ, бусад хуультай хэрхэн уялдах, хуулийг хэрэгжүүлэх зорилгоор цаашид шинээр боловсруулах буюу нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох хууль тогтоомжийн талаар

Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хууль тогтоомжтой нийцэж байгаа бөгөөд энэ хуулийн төсөлтэй холбогдуулан аливаа хуульд өөрчлөлт оруулах шаардлагагүй болно.

---oOo---